

e-ISSN: 2148-0494

derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), Bahar 2017, Cilt:5, Sayı:9, 5:184-187

Tahsilu Nezâiri'l-Kur'an'ı Bağlamında Hakîm Tirmizî'de Vücûh ve Nezâir

Süleyman KAYA

Rağbet Yayınları, İstanbul, 2016, 240 sayfa

Sıla İSKEÇELİ*

Bahse konu olan kitabın incelediği *vücûh* ve *nezâir* kavramları, günümüzde Usûlü't-Tefsir ilminin bir alt dalı olarak ele alınmaktadır. Bir kelimenin Kur'an'da geçtiği yerlerde kazandığı farklı anlamları tespit edebilmek amacıyla yazılan bu tür kitapların tarihine bakıldığında; hicrî ikinci asrın ilk yarısından itibaren ortaya çıktığı görülecektir. Hatta bu tür eserleri İbn Abbas'a kadar geri götürenler bulunsa da *vücûh* ve *nezâir* için Hakîm öncesi döneme dair bir tanım bulunmadığını söylemek yerinde olacaktır. Bu kavramlara ait ilk tanımın ise İbnü'l Cevzi (ö. 592/1201) tarafından yapıldığı bilinmektedir. Hakîm Tirmizî'nin *Tahsilu Nezâiri'l-Kur'an* adlı çalışması ise; ilk dönem *vücûh* ve *nezâir* türü çalışmalar arasında *özgün* bir eser olup, Kur'an yorumu açısından önem arz etmektedir. Ayrıca onun ilgili alanda bir dönüm noktası olduğunu söylemek de yerinde olacaktır.

Hakîm Tirmizî (ö. 320/932), hicri III. asırda İslâm âleminin kültürel anlamda üst seviyede olduğu bir dönemde yaşamıştır. *Vücûh* ve *nezâir* çalışmalarına "kavrama temel/esas/öz bir anlam belirleme" yöntemini tatbik etmiştir. Ehl-i sünnet taraftarı olan müellif tasavvuf eğilimiyle ön plana çıkmış, zâhir-bâtın ikileminde zâhiri yorumu tamamen yok saymamakla birlikte bâtinî yorumu tercih etmiştir. Bu düşüncesini Hakîm şu sözlerle ifade etmektedir: "Zâhir ilmiyle yetinerek bâtin ilmini inkâr eden münafıktır. Bâtın ilmiyle yetinip zâhir ilmini öğrenmeyen ve şeriatı onunla gerçekleştireceğini sanan kimse ise zındıktır. Gerçekte ise onun bâtına ilişkin bilgisi de bilgi değildir" (s. 118). Hakîm'in dikkat çeken görüşlerinden biri de "Nasıl Hâtemü'l- Enbiyâ varsa Hâtemü'l- Evliyâ da vardır ve enbiyâ evliyaya öykünür/gıpta eder" düşüncesidir (s. 47). Bu yüzden çeşitli ithamlara maruz kalmıştır.

"Mukaddime niteliğindeki bir açıklamanın ilk defa onun tarafından yapılması, ele aldığı kavramın vecihlerinden önce kavrama temel bir anlam belirleme çabası" (s. 220), vecihleri örneklemdeki tutumu, onu *özgün* kılan başlıca özellikler arasında yer almaktadır. Öte yandan tasavvufi açıklamalarını hiçbir

* Arş. Gör., AİBÜ İlahiyat Fakültesi, Temel İslami Bilimler Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, silaiskeceli@ibu.edu.tr

kıstasa tabi tutmadan birtakım rivayetlerle destekleme girişimi, görüşlerini destekleyecek ayetleri seçmesi, düşüncelerini zayıf ve israilî rivayetlerle güçlendirmeye çalışması ve Hurûfilîği çağrıştıran yorumları onun içinde bulunduğu kültürden belirgin bir şekilde etkilendiğini göstermektedir. Çeşitli dallarda telif ettiği bir kısmı günümüze kadar ulaşan yüzü aşkın eseri bulunmaktadır. Tamamlayamadığı bir tefsirinin de olduğu söylenmektedir. *Tahsilü Nezâiri'l-Kur'an* adlı eseri ise doğrudan Kur'an'la ilgili açıklamaların bulunduğu tek eseridir. Hakîm'in değerlendirmelerini, elinde bulunan "Nezâiri'l-Kur'an" isimli ayrı bir kitap üzerinden eleştirel bir üslup ile yazdığı anlaşılmaktadır.

Tanıtımı yapılan eser, giriş, üç ana bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır.

Eserin giriş bölümü (ss. 13-49) geniş tutulmakla birlikte konunun önemi, amacı belirtilmekte, kapsam ve yöntemiyle ilgili bilgiler aktarılmaktadır. Ayrıca Hakîm Tirmizî'nin yaşadığı dönem ele alınıp, tarihî, siyasî, ilmî ve dînî açılardan incelenerek Hakîm Tirmizî'nin hayatına geçilmektedir.

Birinci bölüm (ss. 53-94) *Vücûh ve Nezâirin Kavramsal Çerçevesi, İlgili Edebiyatın Ortaya Çıkışı ve Özellikleri* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde *vücûh* ve *nezâir*in tanımlarına değinen yazar bu kavramlara dair edebiyatın ortaya çıkış sürecini anlatmakta, Hakîm Tirmizî'ye kadar gelen *vücûh* ve *nezâir* edebiyatının özelliklerine temas etmektedir. Bu bölümde ayrıca Hakîm'e kadar gelen dönemde müelliflerin eserlerindeki *vücûh* ve *nezâir* bağlamında değerlendirilebilecek bazı kavramlar Hakîm'le karşılaştırmalı olarak tablolar halinde sunulmaktadır. Tablolarda, Hakîm'in seksen bir kavramı ele aldığı, elli sekizini ise birden fazla vechiyle değerlendirdiği görülmektedir. Böylece müellifin konuya yaklaşımındaki *özgün* yönü belirgin hâle getirilmektedir. Bu bölümde bir noktanın daha altı çizilmektedir. O da Hakîm ile bir geleneğin başlamış olduğudur. Bu gelenek vecihlere geçilmeden önce kavramla ilgili bir ön açıklamanın getirilmesidir.

İkinci bölüm (ss. 97-147) *Vücûh ve Nezâir Bağlamında Hakîm Tirmizî'nin Yorum Anlayışı* başlığında olup, bu bölümde her kavram için temel bir anlam belirlenmesi yöntemine, bunun "terâdüf" ve "furûk"la ilişkisine değinilmekte, işâri ve bâtinî yorum tercihi üzerinde durulmakta ve bu bağlamda birtakım başlıklar işlenerek Hakîm'in düşünce dünyası incelenmektedir. Hakîm'in düşünce dünyasına etki eden faktörler diğer eserleri vasıtasıyla da ele alınıp çözümlenmeye çalışılarak *vücûh* ve *nezâir* konusundaki yaklaşımı gözler önüne serilmektedir. Hakîm Tirmizî, "furuk" temelli anlayış ile yakından ilgisi olduğu düşünülen "her lafzın temel bir anlamı olduğu" iddiasıyla ön plana çıkmaktadır. Yine ona göre "kavramların vecihleri çerçevesinde verilen yeni anlamlar bir şekilde o temel anlamın yansımalarıdır" (s. 100). Hakîm Tirmizî'nin anlama sorununu ortadan kaldırmaya yönelik bir tespitine de yer verilmektedir. Müellife göre "*vücûh* ve *nezâir* bağlamında değerlendirilen Kur'an'ın herhangi bir kavramı, farklı sigalarda farklı yerlerde

kullanılsa bile, kullanıldığı yerde kazandığı anlam ile ilk anlamı arasında mutlaka bir bağ, bir ilişki vardır” (s. 106).

Üçüncü bölüm (ss. 151-215) *Tahsîlu Nezâiri'l Kur'an'da Vücûh-Nezâir, Hakîm'in Vücûh ve Nezâir Anlayışı, İşârî-Bâtînî Anlama Yönelişi* “işârî derken müellifin Kur'an temelli bakışı, bâtinî derken de farklı kültür esintilerinin düşünce dünyasındaki yansımalarına işaret edilmekte” (s. 25) konularına ayrılmaktadır. Hakîm'in *vücûh* ve *nezâir*in henüz terimleşmediği bir dönemde onun bu kavramlara yüklediği anlamlar örnekler verilerek tespit edilmeye çalışılmakta, müelliften önceki ve sonraki dönem eserleriyle karşılaştırmalar yapılmaktadır.

Sonuç kısmında (ss. 217-222) ise müellif tarafından bazı hususlara vurgu yapılmaktadır: Hakîm Tirmizî'nin Kur'an yorumu açısından *vücûh* ve *nezâir* konularını nereye yerleştirdiği konusu dile getirilmektedir. Bu bağlamda *vücûh* kavramının kısmen, *nezâir* kavramının da büyük ölçüde anlam kaymasına uğradığının tespit edildiği görülmektedir. Tüm bunlardan hareketle Hakîm'in bu kavramları işârî-bâtînî yoruma bir araç olarak kullandığına vurgu yapılmaktadır. Bundan dolayı ona özgü bir *vücûh* ve *nezâir* tanımından söz edilemediği, onun yaklaşımının ancak kendinden önceki dönem anlayışlarıyla –işârî-bâtînî nitelikli yaklaşımları hariç– uygunluk gösterdiği açıklanmıştır. Yazara göre Hakîm'in *nezâir* anlayışı Zerkeşî, Suyutî ve Taşköprîzâde'nin yaklaşımına benzerdir. O da “Kur'an'ın farklı yerlerinde aynı anlamda kullanılan aynı lafızların *nezâir*” olduğu görüşüdür (s. 219). *Vücûh* anlayışına gelince; bu konudaki görüşünde de kendinden önceki dönemle benzerlik gösterdiği söylenebilir. “Kur'an'ın bazı kavramları farklı yerlerdeki kullanımlarına göre yeni anlamlar kazanabilir. Ayetlerin geçtikleri yerlerdeki bağlam çerçevesinde kavramların kazandığı bu yeni anlamlara (*vücûh*) Hakîm'in hiçbir itirazı yoktur” (s. 184). Ancak o, kazanılan anlamların kavramın temel anlamından bağımsız olmaması gerektiği görüşündedir. Kısaca ifade edilecek olursa; O, “kavramın geçtiği yerde kazandığı anlam farklılığına *vücûh* demektedir”. Bu kısım son olarak Hakîm'in kendisinden sonrakileri etkileme noktasında nerede bulunduğu üzerinde durularak tamamlanmıştır.

Eserin bibliyografyasına (ss. 223-239) gelince ilgili olduğu alana dair klasik ve modern dönemde yazılmış Türkçe, Arapça kaynaklar başta olmak üzere bazı İngilizce kaynaklardan da yararlanılarak oldukça zengin bir içerik oluşturulduğu görülmektedir.

Eser hakkında diğer ayrıntılar ise şöyledir: orta hacimde, 13,5 x 21 cm boyutlarında, kapak tasarımında estetik özellik barındıran, dil bakımından da akıcı, anlaşılabilir ve sade bir üsluba sahiptir. Dikkat çeken yönlerinden biri de bazı kavramların Türkçesinin yanına Arapçaları da yazılarak okuma hatasına düşülmesinin önüne geçilmesidir. Eserin alandaki eksikliği doldurduğu aşikârdır. Eser okunduğunda, *vücûh* ve *nezâir*den hareketle Hakîm'in nasıl bir anlam

kırılmasına yöneldiği görülecektir. Dolayısıyla Kur'an'ın anlaşılması noktasında hem akademik camiaya hem de araştırmacılara katkı sağlaması umulmaktadır.